

A PROPÒSIT DELS POETES MODERNISTES VALENCIANS

Ricard Blasco

Quatre són els noms principals a retenir, si bé n'hi ha alguns més (poeta, o no) que hom podria afegir a la llista: Miquel Duran de València (1883-1947), Josep Maria Bayarri (1886-1971), Daniel Martínez Ferrando (1887-1953) i Jacint Maria Mustieles (1887-1948). Tots quatre van optar, a l'hora de la creació, per l'idioma que els era propi i entranyable: «lo bell catalanesc», com l'anomenava Ramon Muntaner. Si tot poeta és, pel simple fet de ser-ho, un heroi, aquests ho van ser doblement, per l'elecció de llengua. Escollir-la, decidir-se per ella com a vehicle de cultura, demanava una certa dosi de coratge. El 1909 igual que ara. Perquè la societat en què brotaven aqueixos poetes era una societat bilingüe (i a més a més, indiferent a la cultura) i perquè l'acte de fe suposava reduir encara més els estrictes límits a què es condemna sempre la poesia. En la cruïlla dels dos segles, el català que parlem els valencians distava molt de ser el prestigiós idioma que havia sustentat les aventures de «Tirant lo Blanc», les sàtires del «Spill» o els cants amorosos de «Llir entre cards». No feia molt que encara jeia, segons Menéndez Pelayo, «en triste y vergonzosa postración». Estat inert del qual, no sense esforços, havien pretés traure'l els homes de la «Renaixença». En publicar els primers versos valencians, en 1857, Teodor Llorente es planyia que la seua llengua hagués perdut tota galania literària, quedant tan sols per a la grollera expressió de temes vulgars de caràcter festiu. «Al arbitrio de la inculta plebe», subratllava don Marcelino quan prologà, el 1885, el *Llibret de versos* de Llorente. La dignificació, obra de Llorente, Querol i Llombart, fou lenta i treballosa. Avui, posem en dubte si realment fou eficaç. És ver que restituïren l'antic prestigi a la llengua dels valencians, però tanmateix no és menys exacte que van fer ben poc per promoure una intensa i indispensable adhesió cívica. El renaixement literari dels idiomes oblidats o marginats —fenomen subsidiari del Romanticisme— es produí en altres latituds més o menys veïnes acompanyat d'una projecció política. La promoció de la consciència col·lectiva n'era garantia de continuïtat i de futur. Una tal llavor no fou sembrada al País Valencià. O, si més no, no donà una collita immediata. Els culpables, en primer lloc, van ser els poetes de la «Renaixença». Perquè, volent donar llustre a la llengua, fugint de la corrupció vulgar van caure en

l'extrem oposat. Exageraren l'ús de cultismes, es delitaren en l'adopció d'arcaïsmes i es van inspirar, massa freqüentment, en l'arqueologia medieval. El resultat fou aristocratitzant i havia de mantenir-los divorciats del poble, que venia conservant secularment la llengua, malgrat les envestides que l'erosionaven. Així, doncs, si abans de la «Renaixença» el País Valencià comptava, en opinió de Llorente, amb «una llengua viva i una literatura morta» (opinió que avui s'ocupen de matisar alguns estudiosos), tampoc no pot afirmar-se que la dels «renaixentistes» arribà a ser, plenament, una literatura viva. El teatre sí que vivia en el poble: Escalante, Balader, Palanca. Però la poesia, ben sovint, fou cosa de certàmens.

Exercici ocasional per a la nit dels Jocs Florals. I amb això no vull dir que un hom no pugua rastrejar algun sentiment líric en Querol, en Llombart, en Llorente, potser en uns pocs més. Prou poesies de les seues, si bé no massa, encara avui resisteixen la lectura (a condició, és clar, de llegir-les amb el degut emplaçament històric). No tot era ganga, en ells. Però hi abundava més la palla que l'arròs.

És en aquesta situació literària que apareixen els poetes modernistes de València. Ho fan amb un cert retardament respecte de la resta de la Península, cosa explicable si pensem com engrevia la situació l'excelsa persistència del magisteri de Llorente: més de cinquanta anys. Deu lustres de «Renaixença», caciquejats per don Teodor, durant els quals no brollà cap altre moviment estètic. No vam tenir a València ni parnassians ni simbolistes. Hi hagué tan sols felibrisme. Blasco Ibáñez importà la novel·la naturalista, sense que el seu exemple transcendís a la lírica. Llorente traduí molts poetes francesos, entre ells Baudelaire i Verlaine: del seu tracte amb ells no l'hi va quedar rastre. Res, doncs, no havia torbat la plàcida migdiada dels poetes de «Lo Rat-Penat». La fossilització era total. El moment semblava òptim per a que irrompés una nova generació. Literàriament, calia que sotragués el fòssil. I cívicament, devia saltar o reblir el fossat que separava els literats del poble. És amb aqueixa intenció que arribaren Duran, Martínez Ferrando, Mustieles i Bayarri. L'aventura demanava, no obstant, un substrat social previ, que a les penes existia. La decadència de la llengua (i la progressiva castellanització de les classes dominants) venia arrossegant-se, si més no, des del segle XVI, accelerada a partir de la batalla d'Almansa (1707). No tot es reduïa, doncs, a un replantejament en termes idiomàtics o de coordenades estètiques. Incloïa, també, recuperar-ne els estaments dirigits de la societat, castellanitzats durant més de tres segles, ja que amb el seu exemple contribuïen a la desvaloració de la llengua autòctona. La societat valenciana vivia aleshores (i encara ara, ai!) en estat de diglòssia, amb totes les contradiccions que això comporta. Per més de mig segle no havia donat resposta adient a les crides dels literats. Les masses populars (artesans, llauradors, obrers, menestrals, petits botiguers, amb un alt índex d'analfabetisme) preferien el dialecte dels autors de sainets, i es giraven d'esquena als felibres perquè practicaven un llenguatge intel·lectual i arcaïzant. I aquests tampoc no

resultaven atractius per a les capes lletrades de la burgesia (*passez le mot*), que no reconeixien com a seua la «Renaixença».¹

Mustieles, Bayarri, Duran i Martínez Ferrando, s'hi van oposar als gustos caducs i a l'ambient anquilosat, adoptant modes i maneres nous i més vibrants. I això, ja suposava un risc en la societat valenciana de 1900, sestejant i escassament culturalitzada. La seua opció, a més a més, resultava heroica i fins i tot amb perfils dramàtics, pel fet essencial d'escollir la llengua dels valencians, de tan reduïda circulació cultural, i no el castellà, que ofería majors possibilitats de difusió de l'obra literària. El dilema, ja se l'havien plantejat abans Blasco Ibáñez i Azorín. Aquest, a les darreries de la seua vida, ho confessava amb un testimoniatge ben aclaridor: «*¿Cómo escribirá quien ha pensado niño, adolescente, en otros signos que el castellano? (...) Para el autor de estas líneas tratar esta cuestión es como poner el pulpejo del dedo, todo lo delicadamente que se quiera, en una carne sensitiva, palpitante y dolorosa*». L'infant, l'adolescent Josep Martínez Ruiz, havia pensat en el català de Monòver. Azorín, havia triat el castellà. També un altre dels modernistes valencians, García Sanchiz, optaria per la llengua de Castella.² Però no els poetes, tot i que la societat en la qual anaven a produir-se no consentia massa il·lusions. Perquè el Modernisme fou, a escala universal, expressió de les tensions entre la societat burgesa i l'artista. I la comunitat valenciana de 1900 en tenia molt poc, de color «burgés». És per això, sens dubte, que el Modernisme donà, al País Valencià, una collita ben exígua. La part més notable van donar-la alguns arquitectes dignes d'estima: Peris Mora, Cortina, Carbonell, Ferrer, Almenar. Construïren les cases per a una minoria enriquida i en punt d'ascensió. El viatger que ve a València per l'estació del Nord pot jutjar-los, car l'edifici, obra de Demetri Ribes, és una peça

¹ No caldria dir-ho, però potser si no es diu deixem coixa l'argumentació: al País Valencià el concepte de «burgesia» és equívoc. Al segle XIX i fins ben avançat el XX allò de més semblant a una classe burgesa era un conglomerat, no excessivament coherent, de comerciants enriquits, propietaris d'algunes fanecades, funcionaris públics, botiguers amb afany de lucre i buròcrates mercantils. Mancava el component industrial, que aparegué ben tardanament. També hi mancava la petita aristocràcia aburgesada. En conjunt, eren nuclis amb mentalitat local, que no concebien els lligams comuns amb els d'altres localitats del País, i que, per tant, actuaven insolidàriament. Aquesta massa amorfa havia de constituir la clientela (el suport) dels artistes, i mostrava un clar desdeny pels escriptors. Els nuclis que giraven a l'entorn del poder —social, econòmic o polític— conseqüents amb la castellanització secular, parlaven castellà i llegien castellà, llengua que apareixia davant del poble investida dels atributs del poder i, per tant, prestigiosa, malgrat que des de Gaspar Aguilar i Gil Polo no hem tornat a tenir petes d'una certa importància que hi escriguen fins a la generació de Gil-Albert.

² En l'opció de la llengua, escau recordar la declaració del prosista Ernest Martínez Ferrando (1891-1965), germà del poeta Daniel i del periodista Eduard, el qual, malgrat que per la seua edat hauria pogut arrellegar-se amb els «modernistes» (de fet, comença de publicar prosas devers el 1915) pertany a la promoció dels «neo-noucentistes», segons J. Fuster, per haver consolidat la seua obra narrativa en la dècada dels vint. Aquest autor confessava el 1951: «Quan ja en data llunyana començarem a escriure se'ns plantejà el problema de quina havia d'ésser la nostra forma d'expressió, considerant que la parla actual valenciana, òrfena de tota protecció culta, bandedada pels estaments socials superiors de la ciutat, abandonada desdenyosament en mans del poble, i, per últim, escarnida als escenaris per un gènere teatral infecte, és avui —oh

característica de l'escola. Paradoxalment, ni un sol d'aqueixos arquitectes fou convocat per construir els pavellons de l'Exposició Regional de 1909, manifestació summa de la puixança d'aquella societat. En l'avinentsa del certamen, l'ancianíssim Llorente fou coronat solemnement (degué ser un dels darrers poetes amb què s'hi féu tan cruel paròdia), i això ho van aprofitar els joves poetes que, al marge de la cerimònia oficial, reivindicaren la part més autèntica del llorejat poeta: la fidelitat a la llengua del seu poble. I ho van fer ostensiblement, repudiant la glorificació oficial pel que tenia de rèquiem: hom pretenia, insidiosament, enterrar la «Renaixença» (amb tots els honors, no faltaria més). Oficialment, s'hi lloava el benpensant patriarcalisme llorentí, curant d'oblidar la inicial combativitat juvenívola de Llorente. La nova joventut, per contra, posava l'accent a recordar aquella combativitat del «patriarca», justament perquè reconeixia el fracàs cívic del poeta i l'esterilitat d'una «Renaixença» que no havia sabut madurar ni poèticament ni políticament. El mateix Llorente (que no havia gosat d'imposar el català com a idioma domèstic, a casa seua) n'era conscient de la infertilitat. El 1884 ja s'hi havia demanat en un poema si el seu *Llibret de versos* no seria l'eco darrer de la llengua i anys després tornà sobre el tema en una altra composició. Mustieles, Duran, Martínez Ferrando i Bayarri, amb fervor contestatari, proclamaren que la nova generació estava disposada al rellevament. No l'entenien com a repetició de fórmules consumides, sinó com a renovació de la fe. Els quatre joves aclamaven el símbol, tot i discrepar del poeta. No vacil·laven a criticar l'estètica de Llorente i la seua actitud civil, però retien homenatge a l'home que, cinquanta anys abans, s'hi havia proposat tornar la pompa literària i traure de la vergonyosa prostració el català que parlem els valencians. L'anècdota revela quina era la vertadera tensió entre els intel·lectuals i la societat, en la València d'aquell temps. Fóra massa senzill reduir-la ara, segons l'esquema universal, a un conflicte entre la inquietud dels uns i la carrincloneria de l'altra. No podem oblidar que es tractava d'una col·lectivitat en estat de diglòssia. A més a més, cal comptar amb les implicacions d'un context polític concret: el «Congrés Regionalista» de 1907. L'autèntica tensió s'hi produïa pel fet d'haver d'elegir llengua per a la creació literària. (Un fenomen semblant s'està donant encara avui mateix, com tots sabem). I

Cervantes, tu que la vares lloar amb paraules tan gentils i donoses!— una mena d'*argot*, inadmissible literàriament. En conseqüència, com a recurs i amb pura lògica, ens decidírem a valdre'ns del català modern ja que aquesta llengua és una modalitat de la nostra mateixa, com ben palesament ho demostren els nostres escriptors clàssics, la qual ha perdurat fins avui en un millor estat de conservació; tot el que s'ha dit, o es puga dir en sentit contrari, és inspirat per un apassionament lamentable i, desprovist de base científica, cau en l'absurd més o menys pintoresc.» La confessió, ben probablement, l'haurien pogut fer tres dels quatre principals poetes «modernistes», l'obra dels quals revela una mateixa orientació idiomàtica unitària. No és aquest el cas del quart, Josep Maria Bayarri, que en la seua darrera etapa adoptà una ortografia extravagant, sense importar-li les conseqüències (la més immediata, el desconcert dels lectors). Per motius professionals, l'Ernest Martínez Ferrando s'aveïnà a Barcelona, on visqué gairebé tota la seua vida. En aquesta ciutat rebé els consells literaris d'Eudald Duran i Reynals i de Joaquim Folguera, i això explica el seu distanciament dels «modernistes» valencians, tot i que tingué amb ells bona relació, tant humana com literària; la seua era una altra escola.

és per això que l'opció d'aquests poetes fou definitiva i absolutament «modernista». No solament s'hi alçava una nova estètica contra la imperant. També, com en la gènsi de la «Renaixença», tornava a dreçar-se la llengua viva contra la literatura morta. Ara bé, açò s'hi esdevenia després de la frustració «renaixentista» i de la incapacitat dels seus poetes per commoure la híbrida pseudoburguesia ciutadana.

El primer que publiquen els poetes modernistes valencians, a part les col·laboracions disperses en la premsa, és un fullet de vint-i-sis pàgines de Martínez Ferrando, aparegut aqueix mateix any de 1909. Es titula *Renaixement. Moment actual de la poesia valenciana*. Als llibres de versos, doncs, hom avantposa un manifest. Adoneu-vos del matís del títol. «Renaixença» i «renaixement» són mots equivalents. Decantant-se pel segon, Martínez Ferrando posava l'accent en allò que separava els nouvinguts dels antecessors. Es tractava de renàixer, com l'Au Fènix de la llengua, però refusant tot parentiu amb l'escola de Llorente i les seues polsoses vestidures. Oposant un mot masculí a un altre femení, s'hi remarcava la intenció de superar la passivitat cívica dels llorentins, i alhora s'hi defugia qualsevulla proclivitat al compromís del poeta amb la diglòssia local. Vingueren després els llibres. Miquel Duran de València imprimeix el 1910 *Cordes vibrants*, seguit per *Himnes i poemes* (1916) i *Cançons valencianes* (1929), per acabar amb el recull *Guerra. Victòria. Demà* (1938). Jacint Maria Mustieles, en 1913, *Breviari romàntic*, i en 1916, *Flama*. Daniel Martínez Ferrando, *La cançó de l'isolat, Vora la Mar del Nord* (1915), *Visions de l'horta* (1916) i *Escumes* (1936). A partir de 1915, en què publica *Precs de pau i Llaus lírics*, Josep Maria Bayarri, que és el més prolífic de tots, i no caldria dir que també el més desigual, arriba a editar fins setanta volums de versos, animant des d'aquell mateix any l'agrupació «Pro Poesia». En la col·lecció així titulada es donen a conèixer Francesc Caballero (n. 1894: *Jardí espiritual*, 1915, i *Camins de llum*, 1919) i Pasqual Asins (1896-1948: *Melodies*, 1916, i *Poesies*, 1949). Apareixen contemporàniament altres autors, no lírics. Eduard López Chavarri escriu uns *Contes lírics* (1907), *De l'horta i de la muntanya* (1916) i *Proses de viatge* (192..), alhora que descabdella interessant tasca com a compositor i crític musical. Manuel González Martí, erudit col·leccionista de ceràmica, trasllada la inquietud modernista a les arts plàstiques; i aplega tardanament la seua producció de contista: *Contes del pla i de la muntanya* (1947). La narració atreu algun poeta, com Mustieles (*Somni de ciutat*, 1915; *El poema de Rosa Maria*, 1916). Al teatre, hi ha intents vàlids: *A l'ombra del xiprer*, de Rafael Martí Orberà (1910) i *La borda*, de Bernat Morales Sanmartín (1911). A la pintura, esporàdiques manifestacions de Marco, Pertegàs, Amorós, Carreres, Dubon...

Aquests poetes tenen en comú determinats trets. El principal, que renovent la matèria lírica: el seu vocabulari, la seua retòrica, la seua preceptiva, són radicalment diferents de les del repertori «renaixentista». Poden ben bé posar-se al costat dels altres poetes peninsulars contemporanis de la mateixa

escola. També és diferent la seua temàtica, si bé de tant en tant hi trobem temes grats a l'escola de Llorente. És clar que, ara, són tractats de manera distinta. El llenguatge poètic, renovat, es fa pla, assequible. Es manifesta l'intimisme, la sentimentalitat, la interpretació del paisatge i la incorporació dels escenaris urbans, notes de les quals freturava la poesia anterior, i que la posterior sabrà aprofitar. Algú d'ells, inclús, fa alguna bussada en la poesia dels prostíbuls (cosa impensable, sota el cacicat de don Teodor). Miquel Duran s'hi acosta a un neopopularisme, que compagina amb la declamació patriòtica, la qual agrada així mateix a Bayarri. En els primers llibres d'aquest, hi ha una clara preferència per la paraula estrident i gratuïta, sense que això siga obstacle per a una versificació elàstica, comunicativa, nerviosa. Molt més èmfasi i elegància té Duran, que és qui assoleix les cotes més altes en l'expressió poètica de la pròpia col·lectivitat i de la terra pròpia, en tant que Bayarri les assoleix en l'ordre religiós. Martínez Ferrando i Mustieles exploren els respectius mons subjectius per camins disparells, aquell propens a un cert dramatismenarratiu i aquest a un suggerent lirisme eròtic. Per la seua afició a determinats trets decadentistes, Mustieles és un ressò del *fin du siècle*. En Francesc Caballero ressona, per contra, l'*style nouveau* que inspirarà els noucentistes i tant ell com Pasqual Asins sobresurten en allò que Fuster etiqueta com «paisatgisme sentimental». Tots comunicaran als poetes que apareixen els anys següents el seu afany de descobriment del món literari exterior, alliberant la poesia valenciana de l'esterilitat en què s'hi trobava i oxigenant-la amb aires nous. Així és possible l'obra de Francesc Puig Espert (1892-1967), Bernat Ortín Benedito (1893-1940), Salvador Verdeguer (1894), Enric Duran i Tortajada (1895-1967), Eduard Boïl (1898-1973) i Prudenci Alcon (1904), noms que tant es poden arrengrer en el «modernisme» com en les seues derivacions posteriors. Comuna a tots ells és la inquietud per depurar la llengua i la literatura d'arqueologies i arcaïsmes (tot i que el resultat no siga igual per a tots), obrint pas a la revisió gramatical que culminarà amb l'adopció de les normes de Pompeu Fabra (Castelló, 1932).

Cenyim-nos als quatre poetes principals. La seua relació amb els modernistes catalans, encara que no sembla haver suposat massa, queda reflectida en els pròlegs que Maragall, Rusinyol o Carner van escriure per a Martínez Ferrando o Mustieles. El primer llibre de Duran sortí amb els auspicis de *L'Avenç*, la revista d'avantguarda de Barcelona. Rusinyol fou també amic de López Chavarri. Amb tot i això, no acabaren d'integrar-se en el modernisme català, malgrat que, a excepció de Bayarri, visqueren llargues temporades a Barcelona, on moriria Mustieles. Martínez Ferrando va morir a Mallorca. Ell i Duran viatjaren per l'estranger... El seu allunyament de València, ¿pogué estar motivat per l'atonía de la societat local, poc propícia a deixar-se guanyar per la poesia? En tot cas, ells no cessaren de comunicar-se amb aqueixa societat. Abunden les col·laboracions seues en les revistes valencianes del moment. Miquel Duran tornà a València en la dècada dels trenta, i no per marginar-se dels problemes del seu poble, ans al contrari. No obstant tot el que vinc a dir, hom pot pensar que, malgrat que els poetes modernistes

saltaren a l'estadi polític amb més freqüència, intensitat i compromís que els seus antecessors, tampoc no fou més fructuosa la seua captació de la societat. Sí que ho fou, moderadament, la seua empremta literària. Cal assenyalar la particularitat que, de vegades, hom aprecia en bastants d'ells, més que la influència catalana, la dels modernistes castellans: el primer Juan Ramón Jiménez i Rubén Darío. I amb una paradoxa: cap d'ells no deixa de rebre influències de Llorente, diversament tamisades. Analitzar tots dos fenòmens ens portaria massa lluny. És una generació contradictòria, amb resultats positius i també amb frustracions, però amb una fidelitat infrangible a la llengua materna. Potser ningú no cantà la seua glòria com el mateix Llorente, que, en una poesia escrita a la fi de la seua vida, els retreia, maniqueament, la seua afició a les ombres, negrors i angoixes. Per al «patriarca» de la «Renaixença» això era una heretgia. Això, no era poesia... i encara menys ho era en una terra somrient, assolada i florida. Com hom veu, el Tòpic es resistia a ser destruït. Aqueixa destrucció dels tòpics era la tasca urgent i necessària, veritablement «moderna», que els correspongué als poetes modernistes de València.